

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАУКОВОСТІ В ПІДРУЧНИКУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ» В НУШ

Світлана Барабаш,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

 <https://orcid.org/0000-0002-9405-0839>

Ольга Бурко,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Українського гуманітарного інституту

 <https://orcid.org/0000-0001-5843-4686>

Методика навчання української мови передбачає використання загальнодидактичного принципу науковості, що допомагає забезпечити відкритий і колективний характер наукової спільноти, де дослідники можуть обговорювати, перевіряти та розвивати ідеї разом. Він зумовлює об'єктивне висвітлення історичних, наукових фактів, подій, постатей та їх ролі у розвитку української та світової культури; оприлюднення тих засад, які мають місце для подальшого історичного процесу; добір інструментів для самостійної пошукової діяльності учня; формування свідомого осмислення необхідності вивчення мови та її прикладного значення, тобто зв'язок теорії і практичної діяльності; усвідомлення внутрішніх зв'язків і відношень подій та явищ.

Принцип науковості реалізується у змісті навчального матеріалу, зафіксованому у навчальних програмах, підручниках, робочих зошитах, методичних матеріалах тощо. З огляду на це важливим є процес конструктивної взаємодії у площині «автор підручника – учитель – науковець – сучасні дослідження, досягнення науки, техніки – учень». На цих основах школяр ознайомлюється із причинно-наслідковими зв'язками явищ, подій, процесів у різних сферах життєдіяльності. Такі засади мають ґрунтуватися на істинних знаннях, перевірених фактах, які транслює вчитель та передають дидактичні матеріали. У статті наголошено на важливості формування таких підвалин на науково істинних, перевірених знаннях, які відповідають сучасним рівню та методам розвитку науки, встановленню достовірності історичних фактів, відкиданні будь-яких засад радянської ідеології. Звернено увагу на потрактування постаті Х. Алчевської, негативну оцінку діяльності якої щодо функціонування української мови подають М. Загірня і Б. Грінченко. На основі нововиявлених архівних матеріалів досліджено реалізацію

принципу науковості у підручнику Н. Кравцової, В. Романової, О. Придаток «Українська мова та читання» (2020).

Запропоновано шляхи виходу із ситуації невідповідності формування хибних знань у школярів через подані у підручнику матеріали. Акцентовано увагу на необхідності формування критичного мислення учня, який, навчаючись, формується як повноцінна вільна особистість, яка завдяки щоденному пізнанню світу сприяє його позитивним прогресивним змінам не лише в контексті власної країни, але й світу. Актуальним залишається наповнення підручників достовірними матеріалами.

Ключові слова: НУШ; шкільний підручник; типові освітні програми; принцип науковості; критичне мислення; Х. Алчевська; Б. Грінченко.

Постановка проблеми. Нинішні реалії України потребують докорінних змін у формуванні особистості, свідомого громадянина. Важливу роль у цьому процесі відіграє Нова українська школа, ініційована Міністерством науки і освіти України. Необхідним аспектом є формування критичного мислення у школярів. Такі засади мають ґрунтуватися на істинних знаннях, перевірених фактах, які транслює вчитель та уміщують дидактичні матеріали. Принцип науковості реалізується у змісті навчального матеріалу, зафіксованому у навчальних програмах, підручниках, робочих зошитах, методичних матеріалах тощо. На цих засадах учень ознайомлюється із причинно-наслідковими зв'язками явищ, подій, процесів у різних сферах життєдіяльності. Саме тому необхідно наголосити на важливості формування таких підвалин на науково істинних, перевірених знаннях, які відповідають сучасним рівню та методам розвитку науки, встановленню достовірності історичних фактів, відкиданні будь-яких засад радянської ідеології. Нагальною постає необхідність нового прочитання і осмислення тих постатей та їх ролі у суспільстві, які ідеологізувалися режимом. Принцип науковості передбачає об'єктивне висвітлення історичних, наукових фактів, подій, постатей та їх ролі у розвитку української та світової культури; оприлюднення тих засад, які мають місце для подальшого історичного процесу; вироблення інтересів, інструментів для самостійної пошукової діяльності учня, враховуючи ТЗН; формування свідомого осмислення необхідності вивчення мови та її прикладного значення, тобто зв'язок теорії й практичної діяльності; усвідомлення внутрішніх зв'язків і відношень подій та явищ, причинно-наслідкових зв'язків. Наголошуємо на процесі декомунізації, який відбувається у сучасному суспільстві.

Українська мова і література ставлять на меті сформувати національну ідентичність, повернути і по-новому прочитати, осмислити ключові постаті культури, починаючи від етапу її формування до сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається у статті.

НУШ передбачає підвищення рівня науковості уроку, адаптованого до вікових та психологічних особливостей дитини. Підручник має слугувати мотиватором, бути елементом квесту, тим рушійним важелем, який спонукає до активної розумової роботи; сформувати активного громадянина, особистість, яка відчуває зв'язок матеріа-

лу, який вивчається, із життям. Через принцип науковості, завдяки інтересу до учіння, прагнення його перетворити на краще, удосконалити, віднайти істину, сприймати відомі персоналії не як щось «книжне і нецікаве», а як ті, які навчають, пробуджують інтерес, формується повноцінна вільна особистість, яка завдяки щоденному пізнанню світу сприяє його позитивним прогресивним змінам не лише в контексті власної країни, але й світу. Міністр освіти і науки України О. Лісовий зазначає: «Як захопити дітей наукою? Не розважити. Не створити кількахвилинний WOW-ефект, а спровокувати на пошук і пізнання» (Лісовий, 2023).

Методика навчання української мови передбачає використання загальнодидактичних принципів навчання. Одним із засадничих є принцип науковості. Особливості його застосування розглядають у своїх дослідженнях М. Вашуленко, Т. Донченко (Донченко, 2004, с. 2–4), С. О. Караман (Караман, 2000, 272 с.), І. Кучеренко (Кучеренко, 2014, 410 с.), М. Пентилюк (Пентилюк, 2011, 256 с.), О. Савченко (2013, с. 111), Н. Хмелева (Хмелева, 2013, с. 129–131), Н. Юрійчук (Юрійчук, 2004, с. 9–11) та інші. Спільним у напрацюваннях учених є фокусування на досягненні високої якості досліджень та забезпеченні впевненості у достовірних наукових висновках завдяки його реалізації. Відтак науковий принцип допомагає забезпечити відкритий і колективний характер наукової спільноти, де дослідники можуть обговорювати, перевіряти та розвивати ідеї разом. З огляду на це важливим є процес конструктивної взаємодії у площині «автор підручника – учитель – науковець – сучасні дослідження, досягнення науки, техніки – учень».

О. Савченко поглибила тлумачення принципу науковості з підходу дидакта, констатуючи, що «будь-який зміст, який викладається в початковій школі, незважаючи на його елементарність, не повинен суперечити науковому розумінню понять, явищ» (Савченко, 2013, с. 111). М. Вашуленко наголошує на використанні окресленого принципу в тлумаченні мовних фактів (Вашуленко, 2011, с. 5). За М. Вашуленком, «пізнавальний інтерес у вивченні мовних фактів стимулюють додаткові матеріали рубрик «Чи знаєш ти, що...», «Висловлювання видатних людей» тощо» (Вашуленко, 2011, с. 5). Авторки підручника «Українська мова та література» Н. Кравцова, В. Романова, О. Придаток увели відповідну рубрику: «Що цікавого ти дізнався / дізналася?» (Кравцова, Романова, Придаток, 2020, с. 56).

Метою статті є дослідити, як реалізували принцип науковості автори варіативного підручника для 3 класу НУШ.

Завдання статті полягають у потребах:

- проаналізувати типові освітні програми Олександри Савченко та Романа Шияна, підручник «Українська мова та читання» для НУШ з окресленої теми;
- спростувати трактування Х. Алчевської як української просвітительки авторками підручника «Українська мова та читання» Н. Кравцовою, В. Романовою, О. Придаток на основі нововиявлених архівних матеріалів;
- зорієнтувати творців підручників для НУШ на дотриманні принципу науковості;
- визначити шляхи реалізації принципу науковості у шкільних підручниках.

Основні методи дослідження. На емпіричному рівні було застосовано опис, на проміжному – аналіз-синтез, пояснення, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О. Савченко (3–4 клас), передбачено потребу «залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях» (2022, с. 6), у Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Р. Шияна (3–4 клас), – необхідність формувати «поняття про критичне читання. Способи критичного читання» (2022, с. 11). Вітчизняні автори підручників для НУШ реалізують вимоги чинних програм. Їхні матеріали вирізняються науково вираженим підходом. Вони використовують адаптовані уривки з творів давно відомих і сучасних українських та зарубіжних авторів або самостійно складають тексти для аналізу мовних явищ.

Н. Кравцова, В. Романова, О. Придаток у підручнику «Українська мова та читання» для 3 класу (Кравцова, Романова, Придаток, 2020, с. 56) подають текст із портретом «Це видатна українська просвітителька і громадська діячка Христина Алчевська». Авторки сформулювали питання до нього: «Яка людина першою у світі підписалася псевдонімом «Українка?» Хто поставив перший у світі пам'ятник Тарасу Шевченку у своїй садибі? Хто утримував на власні кошти недільну школу, яка проіснувала близько п'ятдесяти років?» Цінною є примітка, у якій розтлумачено термін «псевдонім». Проте мусимо спростувати твердження про Христину Данилівну Алчевську як українську просвітительку.

По-перше, М. Грінченко виклала у спогадах «Школи, де вчителював Борис Грінченко» негативну оцінку тих засад, на які орієнтувалася Х. Алчевська, «засуджуючи її вектор на викоринення українського і насадження підростаючому поколінню московського» (Барабаш, Бурко, 2021, с. 168). По-друге, нововиявлений Грінченків лист з поміткою «Харківський вокзал», вияскравлює її ставлення до вчителя, якого приймала на посаду у своїй школі. Перша сторінка листа написана олівцем, на наступній – запис олівцем закінчився, але після позначки «вечір» продовжений чорним чорнилом із зазначенням дати: «VII.23.1887». Його автор володів інформацією про адресу родини Алчевських у м. Харкові: «Алчевська. Харків. Ветеринарна, 37», про що відомо з нотаток (Грінченко). У нововиявленому листі Б. Грінченко передав свою реакцію на ставлення до нього попечительки Олексіївської народної школи: «Добродійка хвора і не виходила обідати (вранці я її бачив, і вона покликкала обідати: я пішов, щоб з Л. Д. побалакати) і потім так аж до вечора. Не знаю, чи справді вона хвора, чи я роблю її хворою – тільки я, видимо, її турбую, чи що. Мож, з цього що й вийде – дай, Боже! Знаєш: вона не позичила 50 рублів школі на «учебня пособия», мотивуючи се тим, що у неї «нема грошей»!!! Я в цьому бачу добрий знак: а може, се початок кінцеві?» (Грінченко, 1887). Через 2 місяці одержав письмове розпорядження попечительки про надання 50 руб для потреб школи, що видно з уведеного нами в науковий обіг листа, збереженого Інститутом рукописів НБУВ (Барабаш, Бурко, 2022, с. 166). Відтак Борис Дмитрович із Марією Миколаївною поїхав учителювати протягом 1887–1893 рр. в однокласну земську школу в с. Олексіївка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії (нині Перевальський р-н Луганської обл.). Степан Волох у рефераті, прочитаному в київському клубі на літературній вечірці, присвяченій пам'яті Б. Грінченка (1910), характеризував ту школу як таку, «з якої звісно

вигнано було зовсім українську мову; що калічила молоді дитячі душі... На селі сувородійсність поставила перед ним у весь зріст шкільне питання і під теоретичний будинок національної школи підвела міцні практичні підвалини. Звідти вийшов він незломним борцем за рідну школу...» (Волох, 1910, с. 5, 19).

Таким чином, фіксуємо невідповідність заявленої тези щодо позиції Х. Алчевської тим історичним фактам, які знаходимо у зазначених архівних матеріалах.

Відтак розробники навчальних матеріалів повинні оперувати архівними матеріалами, сучасним станом розвитку науки, адже інша подача призводить до спотворення світогляду учня, його формування на основі хибних фактів, що має тепер руйнівні наслідки для держави.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок в обраному напрямі. Отже, у статті простежили за дотриманням принципу науковості в підручнику «Українська мова та читання» для НУШ відповідно до типових освітніх програм О. Савченко та Р. Шияна; спростували трактування авторів підручника «Українська мова та читання» Н. Кравцовою, В. Романовою, О. Придаток про Христину Алчевську як про українську просвітительку на основі нововиявлених архівних матеріалів; зорієнтували творців підручників для НУШ на дотриманні принципу науковості; окреслили шляхи його вирішення в шкільних підручниках. Переконані, що активна професійна позиція авторів полягає у ретельному доборі навчального матеріалу з огляду на сучасні потреби суспільства, історичні аспекти розвитку, нинішній стан досліджень із обраної проблематики, адже на основі цих матеріалів формуються світоглядні позиції підростаючого покоління, зацікавленість навчальним процесом. Вважаємо за доцільне формування творчих колективів для створення підручників для школярів. У склад авторів варто залучати науковців, учителів, методистів, педагогів тощо. Обов'язково необхідно знайомитися із останніми публікаціями для оновлення поданих матеріалів. Бажано, щоб матеріали, подані в підручнику, мали динамічний характер, тобто, щоб автори могли вносити відповідні корективи. Актуальним залишається наповнення підручників достовірними матеріалами. Такий підхід дає можливість реалізувати принцип науковості.

Використані джерела

- Бурко, О., Барабаш, С. (2022). Мовна позиція Б. Грінченка та Х. Алчевської: суголосся доби чи позиція? *Закарпатські філологічні студії*. 24. Т. II.
- Волох, С. По дорозі до рідної школи. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=13257>
- Грінченко, Б. Лист до Марії Грінченко від VII.23.1887. IP НБУВ. Ф. III. Од. зб. 42185.
- Грінченко, М. Адреси. IP НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 639.
- Донченко, Т. (2004). Власне методичні принципи навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2.
- Караман, С. (2000). Методика навчання української мови в гімназії. Київ: Ленвіт.
- Кравцова, Н., Романова, В., Придаток, О. (2020). Українська мова та читання: підручник для 3 класу. Тернопіль: Підручники і посібники.
- Кучеренко, І. (2014). Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в середній школі. Умань: ФОП Жовтий О. О.

- Лісовий, О. (2023). Як зацікавити дітей наукою? <https://nus.org.ua/articles/tsytaty-oksena-lisovogo-pro-osvitu-nauku-ta-vijnnu-dobirka-nush/>.
- Пентилок, М. (2011). Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ: Ленвіт.
- Савченко, О. (2013). Дидактика початкової освіти: підручник для вищих навчальних закладів. 2-ге вид. Київ: Грамота.
- Савченко, О.Я. (ред.). (2022). Типова освітня програма. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.-Savchenko.pdf>
- Хмелева, Н. (2013). Принцип науковості та оперативності в наукових дослідженнях. Управління розвитком. 17.
- Шиян, Р.Б. (ред.). (2022). Типова освітня програма. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf>
- Юрійчук, Н. (2004). До проблеми навчання материнської мови через призму ноосферної науки. *Українська мова і література в школі*. 2.

References

- Burko, O., Barabash, S. (2022). Movna pozy`ciya B. Grinchenka ta X. Alchevs`koyi: sugolosnya doby`chy`pozy`ciya? Zakarpats`ki filologichni studiyi. 24. T. II. (in Ukrainian).
- Volox, S. Po dorozhi do ridnoyi shkoly`. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=13257> (in Ukrainian).
- Grinchenko, B. Ly`st do Mariyi Grinchenko vid VII.23.1887. IR NBUV. F. III. Od. zb. 42185. (in Ukrainian).
- Grinchenko, M. Adresy`. IR NBUV. F. 170. Od. zb. 639. (in Ukrainian).
- Donchenko, T. (2004). Vlasne metody`chni pry`ncy`py` navchannya ukrayins`koyi movy`. Ukrayins`ka mova i literatura v shkoli. 2. (in Ukrainian).
- Karaman, S. (2000). Metody`ka navchannya ukrayins`koyi movy` v gimnaziyi. Ky`yiv: Lenvit. (in Ukrainian).
- Kravczova, N., Romanova, V., Pry`datok, O. (2020). Ukrayins`ka mova ta chy`tannya: pidruchny`k dlya 3 klasu. Ternopil`: Pidruchny`ky` i posibny`ky`. (in Ukrainian).
- Kucherenko, I. (2014). Teorety`chni i metody`chni zasady` suchasnogo uroku ukrayins`koyi movy` v serednij shkoli. Uman`: FOP Zhovty`j O. O. (in Ukrainian).
- Lisovy`j, O. (2023). Yak zacikavy`ty` ditej naukou? <https://nus.org.ua/articles/tsytaty-oksena-lisovogo-pro-osvitu-nauku-ta-vijnnu-dobirka-nush/>. (in Ukrainian).
- Penty`lyuk, M. (2011). Aktual`ni problemy` suchasnoyi lingvody`dakty`ky`. Ky`yiv: Lenvit. (in Ukrainian).
- Savchenko, O. (2013). Dy`dakty`ka pochatkovoyi osvity`: pidruchny`k dlya vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv. 2-ge vy`d. Ky`yiv: Gramota. (in Ukrainian).
- Savchenko, O. Ya. (red.). (2022). Ty`pova osvitnya programa. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.-Savchenko.pdf> (in Ukrainian).
- Xmelyeva, N. (2013). Pry`ncy`p naukovosti ta operaty`vnosti v naukovy`x doslidzhennyax. Upravlinnya rozvy`tkom. 17. (in Ukrainian).
- Shy`yan, R.B. (red.). (2022). Ty`pova osvitnya programa. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf> (in Ukrainian).

Yurijchuk, N. (2004). Do problemy` navchannya matery`ns`koyi movy` cherez pry`zmu noosfernoyi nauky`. Ukrainys`ka mova i literatura v shkoli. 2. (in Ukrainian).

Svitlana Barabash, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Language Training of the Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Olha Burko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogical and Psychological Sciences, Ukrainian Institute of Arts and Sciences, Kyiv, Ukraine

THE REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF SCIENTIFICNESS IN THE TEXTBOOK “UKRAINIAN LANGUAGE AND READING” IN NUS

The methodology of teaching the Ukrainian language involves the use of the general didactic principle of scientificness, which helps ensure an open and collective nature of the scientific community where researchers can discuss, test, and develop ideas together. It entails an objective representation of historical and scientific facts, events, figures, and their role in the development of Ukrainian and world culture; the publication of principles that are relevant to further historical processes; the selection of tools for independent research activities by students; the formation of a conscious understanding of the necessity of language study and its practical significance, i.e., the connection between theory and practical activities; the realization of internal connections and relationships between events and phenomena.

The principle of scientificness is realized in the content of educational materials fixed in curricula, textbooks, workbooks and methodological materials. Therefore, the process of constructive interaction in the plane of “textbook author – teacher – researcher – contemporary research and scientific achievements – student” is important. Based on these foundations, students become familiar with cause-and-effect relationships of phenomena, events, and processes in various areas of life. Such principles should be based on true knowledge, verified facts transmitted by the teacher, and didactic materials. The article emphasizes the importance of establishing such foundations on scientifically accurate and verified knowledge that corresponds to the modern level and methods of scientific development, establishing the reliability of historical facts, and rejecting any principles of Soviet ideology. Attention is drawn to the interpretation of the figure of H. Alchevska, with a negative assessment of her activities regarding the functioning of the Ukrainian language presented by M. Zahirnia and B. Hrinchenko. Based on newly discovered archival materials, the realization of the principle of scientificness in the textbook “Ukrainian Language and Reading” (2020) by N. Kravtsova, V. Romanova, and O. Prydatok is examined.

Ways to overcome the situation of students acquiring false knowledge through the materials presented in the textbook are proposed. Attention is focused on the necessity of developing critical thinking in students, who, through learning, are formed as fully independent individuals that contribute to the positive progressive changes of the world through daily exploration, not only within the context of their own country but also globally. The importance of filling textbooks with accurate materials remains relevant.

Keywords: NUS; school textbook; typical educational programs; problem of the principle of scientificness; critical thinking; H. Alchevska; B. Hrinchenko.